

„Nem a tagadást kell tagadni, hanem állítani kell.”

Szabados György életművéről
Ráduly Mihály beszélget Bognár Bulcsuval¹

II. rész. Zenei és gondolati önkifejezés a politika szorításában

Bognár Bulcsu (B. B.): A korábban elmondottakból is logikusan következik, hogy Gyuri, aki a rendszerváltás előtt sem rejtette véka alá a véleményét (ennek ékes bizonyítéka a Hadas Miklós által a nyolcvanas évek elején készített terjedelmes interjú),² milyen körülmények között alkothattott a kommunista érában. Ezzel az alapállással nemhogy az aczéli túrt, hanem inkább a tiltott kategóriába tartozott. A létező szocializmusnak minden gesztusában való tudatos tagadásával csak az ellehetetlenítéssel vagy a parkolópályára tolással találkozhatott.

Persze itt is megvolt a rendszernek a maga játéka. Az Aczélt megelőző időszakban viszonylag egyszerű volt a képlet: aki nincsen velünk, az ellenünk van. Ezeknek az alkotóknak akkor minimális volt a mozgástere. A hatvanas évek eleji, sokat emlegetett Dália presszós fellépések is csak addig éltek és léteztek, míg egyszer az amerikai nagykövet le nem jött oda muzsikálni és a KISZ KB azonnal be nem záratta a presszót és az ilyen típusú zenei együttléteknak a lehetőségét is ellehetetlenítette. De az aczéli kultúrpolitikában már megvolt az a kettős játék, hogy mindazokat a személyeket, akik, még ha nem is értenek egyet, de nem vitatják lényegien a rendszer alapvetéseit, azokat megpróbálják valamilyen módon beemelni az állami kultúrpolitikába. Adódott ez a rendszer legitimációs problémájából is, hiszen az egész Kádár-rendszer gyakorlatilag egy politikai puccsal jött létre, annak tehát még formális választások sem adnak legitimitást, mint a Rákosi-diktatúra esetében. Nincs ilyen legitímációja a Kádár-rendszernek, úgyhogy a kultúrpolitikába megpróbálnak Németh Lászlótól kezdve Örkény Istvánig minden fontos alkotót a maguk módján valamennyire bevonni.

1 A beszélgetésre 2016. február 18-án Budapesten, Ráduly Mihály interjúsorozata keretében került sor annak érdekében, hogy e dialógusok alapján átfogóbb képet kaphassunk Szabados György zenei és emberi világáról azon emberek visszaemlékezéseinek keresztül, akik hosszabb ideig ismerték őt mint zenészt és embert. Az interjúsorozat elérhető az alábbi címen: <http://gyorgy-szabados.com/the-world-of-georgy/raduly-mihaly-interjusorozata-magyarul/?lang=hu>. Köszönjük az újraközlés lehetőségét Ráduly Mihálynak és Rudolf Krausnak.

2 Hadas Miklós: Mélységinterjú. Beszélgetés Szabados Györggyel. In Szabados György: Írások III. Szombathely: B. K. L. Kiadó, 26–125.

Az 56-os forradalomban részt vevő értelmiséget pedig megpróbálják rendbe szedni, de azért mozgásteret is igyekeznek biztosítani nekik a rendszer határain belül.

Úgy látom, hogy ezek a nagy- és kultúrpolitikai játszmák határozták meg ezt a fél- vagy teljesen perifériás helyzetet, ahol időnként megengedtek neki bizonyos lehetőségeket egy-egy föllépés vagy lemez formájában, de alapvetően a tiltás kategóriája jellemző a rendszernek Gyurihoz fűződő viszonyára. Főképpen érvényes ez az új gazdasági mechanizmus kényszerű felszámolásának az időszakában. Különösen fájdalmas, hogy a Szabados-együttes egyik legtermékenyebb időszaka pont a brezsnyevi keményvonalas időkre esik. Úgy gondolom, hogy a te Gyurival való együttzenélésed, a Syriusnak, meg mindenkinek a sorsa másképp alakul, hogyha a 60-as évek végén elindított gazdasági reformokat és azt a fajta nyitást úgy '72-'73-ban a brezsnyevi doktrína nem vágja el. (Ennek közvetlen előzménye Brezsnyev váratlan magyarországi villámlátogatása 1972. november 27-én.)

A Szovjetunióból jött új posztsztálinista politikának a következménye, hogy '73-tól újra a keményvonalasok kerülnek túlsúlyba és minden progresszív kezdeményezést lefejeznek. San Sebastianba is csak krimibe illő módon tud a Szabados-együttes kiutazni. Valamelyik interjúban Gyuri elmeséli,³ hogy föl kellett törni a miniszteriumban a széfet, hogy a meghívólevélhez hozzájuthassanak. Te személyesen megélted, hogy bent ülnek a zenészek már a repülőgépből, és akkor Gyurinak még a vízumokat, meg nem tudom én, mi mindent kell intéznie, és amikor megvan a nagy siker, az első díj, onnantól kezdve gyakorlatilag a 70-es években semmiféle megszólalási lehetőséget nem biztosítanak az együttes számára. Az egyik legjobb zenei felállás és az egyik legizgalmasabb Szabados-korszak van az első szárnypróbálgatásoktól kezdődően elvágva. Abból adódóan is, hogy Gyuri konzekvensen és határozottan képviseli ezt a világlátást, ami ennek a rendszernek a totális tagadását jelenti.

Ráduly Mihály (R. M.): Egyet is értek 99%-ban. Ami számomra fájó, hogy a tiltott, túrt vagy mindegy, hogy milyen kategóriák idején, vagyis a rendszerváltás előtt mégis több megszólalási lehetősége volt Gyurinak, mint utána. Ezt te mire véled?

B. B.: Én úgy tudom, de javíts ki, ha rosszul emlékszem, hogy a San Sebastian után gyakorlatilag van egy 6–7 éves teljes hallgatás.

R. M.: Szünet. Teljes hallgatás. Ez igaz.

B. B.: Teljes szünet, tehát amikor szárba szökken azt a fajta sajátos zene, ami unikum világ-méreteken is, és ami világszínvonalú produkció, akkor a politikai rezsim ezt elsöpri.

R. M.: Közel 10 évvel a rendszerváltás előtt, amikor Gyuri munkássága ismert, sőt népszerű is volt, készült egy kimutatás a legismertebb jazz-zenészekről. Kőszegi Imre, Pege Aladár mellett Gyuri ott volt az első három-négy között, ami nagy szó, mivel nehezebben befogadható zenét játszott. Azt hiszem, akkor többen és jobban vágyódtak a szabadságra, megérezvén a jazz vagy Szabados zenéjének a szabadság utáni vágyát. Amikor aztán megkaptuk az úgynevezett szabadságot, azzal a politika sem tudott mit kezdeni. Mindenesetre a politikának, amelynek

³ Kobzos Kiss Tamás: Hogy a teremtőhöz méltó legyen. Beszélgetés Szabados György zeneszerzővel, 2012 januárja (interneten: <http://www.kortaronline.hu/2012/01/hogy-a-teremtohoz-melto-legyen/7694>).

lelkesen kellett volna üdvözítenie Szabados Györgyöt, mint a magyarságnak a szószólóját, nos, ez a politika a rendszerváltás után nem értékeli őt.

B. B.: Én korszakokat látok. Van a 70-es évekbeli nagy elfojtás korszaka, ami nemcsak a Syriuson, nemcsak a Szabados-zenekarom, hanem mások mellett a popzenészekem is végigsöpör. Ez az az időszak, amikor az Illést ellehetetlenítik, amikor a Kexet rendőri atrocitások sorozata számolja fel. (És még hosszan lehetne folytatni a sort.) Ez az a korszak, amikor a modern progresszív zenei, képzőművészeti kísérleteket teszik tönkre, ekkor érik nagyon komoly atrocitások a képzőművészeket is. (A Balatonboglári Kápolnatárlatokhoz köthető neo-avantgárd alkotók rendőri megrendszabályozása esik erre a korszakra.) Ennek a brezsnyevi időszaknak van tehát egy kifutása, ami nagyjából a 70-es évek végéig tart, és ami semmi lehetőséget nem kínál Gyurinak a zenei alkotásra. Hogyha ő nem lenne tisztí főorvos, meg később üzemorvos egy időszakban, akkor egzisztenciálisan is kiszolgáltatott helyzetbe került volna. Az ő zsenialitását mutatja, hogy ezek a parkolópályás időszakok a zenei építkezésének a logikáját nem törlik meg, csak a közös alkotás lehetőségét ellehetetlenítik el. Úgy értelmezem, hogy az a fajta népszerűség és ismertség, az részint adódik a korábbi teljesítményekből. San Sebastianból...

R. M.: ...Az esküvő lemezek a megjelenéséből és fogadtatásából.

B. B.: Igen. Az esküvőből is, amit ugyan nem tudom, hogy a lemezvásárlóknak milyen aránya tudott zeneileg felfejteni.

R. M.: Azt sem lehet tudni, hogy mennyit adtak el (nevet). A hivatalos adatok nem mérvadók.

B. B.: Igen, de mindenesetre a lemez egy kultikus, rendszerellenes darabbá vált (a betiltott borítójával együtt) annak ellenére is, hogy nincsen prózai tartalma, de mindaz, ami ott zeneileg megfogalmazódik, az nyílt színi tagadása a rendszernek. A lemez megjelenésével, a San Sebastian-i győzelemmel, majd az együttes elhallgattatással meg mindazzal, ami a Syriusszal is történik, tehát mindez szerepet játszik abban, hogy legendává válik Szabados zenéje és ő maga is, akiről inkább hallottunk, minthogy hallgatnánk. Aztán amikor az olajválság és más tényezők miatt változik a kultúrpolitika és megpróbál kényszerűen tágabb teret adni az ellenzéknek, akkor már nem ezt a brezsnyevi vonalat viszi tovább. Az értelmiségi közegekben ekkor van megítélésem szerint Gyuri ismertségben és elismertségben a zenitén. Hogy ebben a zenének mennyi szerepe van, vagy magának a rendszerellenes gesztusnak, azt nehéz utólag rekonstruálni.

R. M.: Szerintem mindkettőnek szerepe van ebben. Ott van például a Kassák Klub, a Kassák-kör, ahol nemcsak Szabadosék keddi fellépései voltak, hanem ezzel párhuzamosan más törekvések is, a József Attila-kötetek megjelentetése, meg különböző szamizdat dolgoknak a kiadása. Látod, az is megszűnt a rendszerváltás után.

B. B.: Igen. Szerintem ez a második korszak, amikor a tiltottból átkerülnek a túrt kategóriába. Változik a nemzetközi politika, a brezsnyevi megoldás sikertelen, a Szovjetunióban sem különösen sikeres, pedig ott azért sokkal erősebben lehetett ezt a represszív politikát

folytatni, de ott sem működik, és be kell látniuk, hogy új megoldásokra van szükség. Akkor aztán a túrt kategóriába sorolva, mint az értelmiségi szívfájdalmak megjelenítőjeként, persze rendőri ellenőrzésekkel és besúgóhálózattal, de újra koncertezhet. (Ma is izgalmas kérdés lenne, kik és hogyan működtek ebben közre. Mindenféle városi legendák vannak, és Gyuri is mesélt nekem ezt-azt, hogy kik és miként közvetíthették az információkat. Nem vagyok fölhatalmazva, így utólag sem, hogy meséljek erről. Mindegy is.) Mindenesetre egy lefojtott világban ez működhetett, és bámulatosan hatott is mindaz, amit képviseltek. Grecsó Pisti mesélte, hogy egy 80-as évekbeli koncert előtt pár órával még ők maguk sem tudták, hogy hol fognak föllépni, de amikor odaértek a helyszínre, akkor már zsúfolásig tele volt a színházterem, mert azonnal körbement a hír, hogy itt valami olyan esemény lesz, amiben mi magunkat meghatározhatjuk, akár a rendszer logikájával szemben is.

R. M.: Szerencsére ennek köszönhető az is, hogy nagyon tekintélyes mennyiségű felvétel maradt fenn Gyuritól, mert a koncertek eseményszámba mentek.

B. B.: Igen. Én ezzel magyarázom ezt a csodálatra méltó nyitottságot és figyelmet, ami az ő muzsikáját fogadta a 80-as években. Nagyon érdekes szociológiailag elemezni akár a korabeli videófelveteleket is. Például 1987-ben készült egy felvétel Gyuri egyik szóló-zongorakoncertjéről az akkori Győri Tanítóképző Főiskolán,⁴ ahol jól látható az az alapvető hozzáállás és attitűd a hallgatóság részéről, hogy akármennyire nincs meg hozzá a zenei előképzettsége, hogy megértse, mi történik a színpadon, de mégis nagyon intenzív figyelem és nyitottság jellemzi a hallgatóságot. Az jön át a korabeli felvételekről, hogy érzik, tudják, hogy itt valami nagyszabású dolog történik, hogy itt valami olyasmi dolgot akarnak nekik elmondani, ami őket alapvetően érinti, és megpróbálják minden idegszálukat a zene irányába fordítani, hogy megtalálják a kapcsolódást. Tehát nem az az alapállás, hogy mi ez a kaotikus összevisszaság.

R. M.: Szerintem a kapcsolódás érzelmi felületen történt, tehát nem a képzettségen múltott. Meg ha eleve arra kellett volna felkészíteni a hallgatót, hogy miként kell viszonyulni egy olyan zenéhez, ami se nem jazz, se nem klasszikus zene, se nem népzene, akkor ennek biztos tanácsatlanság lett volna az eredménye. Viszont olyan érzelmi töltete volt a zenének, hogy annak hatása volt a közönségre.

B. B.: Azt hiszem, még ha zenei értelemben a közönség nem is tudott feltétlenül tájékozódni, de az a gesztus, az a közlendő, és az az alapállás, amit Gyuri és aktuális zenésztársai muzsikálása megjelenített, az nagy erővel hatott. Ez politikailag arra az időszakra esik, amikor a rendszer egyre inkább legitimációs válságba került. Van egy induló legitimációs válság a politikai puccsal való hatalomszerzésből adódóan, amit a gulyáskommunizmus azzal igyekszik feloldani, hogy azért mi mégiscsak a legbarátságosabb barakk vagyunk. Ez csődöl be a gazdasági válsággal a nyolcvanas évek elejére. Azt nem tudom, hogy szembenézés történik-e, de annak belátásáról vagy érzékeléséről biztosan lehet beszélni, hogy a rendszer számára is világgossá válik: ezt egyre kevésbé tudja teljesíteni. A gazdasági mutatók lefelé mennek, problémák vannak a foglalkoztatottságtól kezdve a gazdasági racionalitásig, és minden egyébbel is.

⁴ <http://xn--gyrgy-szabados-wpb.com/video/gyorgy-szabados-solo-live-in-gyor-hu-08-04-1987-lost-fragments-2-szabados-gyorgy-1987-mediawave>.

A politikai rendszer pedig reagál a megváltozott helyzetre. Ha már gazdasági vonalon nem sikerül legitimálni önmagát, akkor többek között az ellenzéki értelmiség nagyobb bevonásával, a nekik tett gesztusokkal igyekszik javítani a közhangulatot. Nagyobb teret engednek tehát ezeknek a túrt hangoknak. Ez kínál lehetőséget az *Adyton* lemezfelvételére, és innentől kezdve végül is nem egy konspiráció eredménye az, hogy Szabados-koncert lehessen, hanem rajongókhöz kötődően, de mégiscsak újabb és újabb koncertlehetőségek vannak a művelődési házak átfogó országos hálózatában.

No, és azzal a hittel érünk el a rendszerváltozáshoz, hogy majd az értelmiség által hangoztatott értékek lesznek a mérvadók, és alapvető tájékozódási ponttá válhatnak egy szabad világban. Erre jön a nagy meglepetés mindenki számára, hogy a szabadság ugyan megvalósul a politikai szabadságjogok tekintetében, de gazdasági összeomlással jár együtt. Innentől kezdve pedig az egész szabadságdiskurzus nagyon személyes értelmiségi kérdéssé válik. A társadalom nagyobb része pedig látványosan kilép ebből a beszédmódból, és immár nem lesz számukra fontos tájékozódási pont az önkifejezés korábbi formája. Meglátásom szerint ez eredményezi azt a légüres teret, amelyet az alkotó művész megél a 90-es évek elején, és különös tekintettel az olyan alkotó művész, aki ennyire komplex dolgot hoz létre, és akinek a muzsikája szélesebb előzetes ismereteket és nagyfokú nyitottságot kíván.

R. M.: Igen, de nem is csak az, hogy nincs rá szükség, az nem magyarázza meg. De nem is volt rá igény! Megtörtént az úgynevezett rendszerváltás, mely által kaptunk egyfajta szabadságot, de ez rögtön azzal a degenerációval párosult, amely elvitte az egész társadalom érdeklődését az anyagiak felé. Kevesebb igény volt a szellemi dolgokra. Azt tapasztaltam meg, hogy a kommunizmus alatt legalább a fiatalok, az egyetemi fiatalság körében volt igény erre. Azért szerettek minket, mert mást hallottak, mint ami a rádióból jött vagy sugározták, vagy a népszerű csatornákon megengedett volt. Érezték, tudták és úgy is hallgatták, hogy ez más. Így aztán részeseivé váltak annak a másságnak.

B. B.: Egyetértek abban, hogy ez a fajta érdeklődés pár éves rövid átmenet után jórészt megszűnik. Teljesen érthető, hogy ezt az alkotók nagyon nehezen élték meg. De a jelenségeket történeti perspektívából szemlélve azt kell hogy mondjam, hogy az a fajta sajátos helyzet volt különleges és magyarázatra szoruló, amit a 70-es, 80-as évek zenészei megéltek. Az a felfokozott figyelem volt különös és atipikus, amikor azok is érdeklődést és nyitottságot mutattak ezen zenei törekvések iránt, akiknek mondjuk nem volt meg a zenei affinitásuk, érdeklődésük, csak érezték, hogy itt valami nagyon fontos dolog történik a máskülönben szürk és szürke világban, ahol zömében csak sablonos és felülről irányított impulzusokkal találkozhattak. Ehhez a korszakhoz képest a rendszerváltás után sokkal többneműbb világ kezd kibontakozni, amely nagy erővel hozza magával a gazdasági versenyt és az anyagi sikeresség felfokozott akarását is a négy évtized hiteltelen egyenlőségi ideológiája után. Nem csoda tehát, hogy a sokféle, de a zömében kevesebb szellemi erőfeszítést kívánó kínálat és a gazdasági verseny hatásának eredményeképpen egyre inkább viszonylagosabbá válnak ezek a dolgok. Aztán jelen van ekkor még az az illúzió is, hogy a politikai szabadság magával hozza mindazt, amit a nyugati világ megjelenített, és az egész társadalomnak fájdalmasan kell megélnie, hogy a szabadság önmagában semmi garanciát nem ad erre.

R. M.: Igen, ez megint csak téveszmékre épült átmenet volt.

B. B.: Abszolút téveszmék. Arról nem is beszélve, hogy a politikai szabadság megvalósulásával párhuzamosan a létező szocializmusban tudatos kultúrpolitikával távol tartott tömegkultúra is az emberek nyakába szakad. A létező szocializmus kultúrpolitikájának sok árnyoldalán túl az azért alapvető kérdés volt a 70-es, 80-as években, hogy a *Dallas* sorozat és az ehhez hasonló színvonalú műsorok ugyanúgy tiltottak voltak, mint a magas művészet ellenzéki hangokat is megjelenítő alkotásai.

R. M.: Más-más előjellel ugyan.

B. B.: Igen, más-más előjellel, de a nyugati és szűkebben amerikai kommersz kultúra ekkor szakad az emberek nyakába, ráadásul egy súlyos anyagi mélyrepülés és létbizonytalanság időszakában. Ebben a léthelyzetben és egy ilyen kínálati struktúrában mindig sokkal valószínűbb, hogy az emberek a könnyebb ellenállás irányába mennek el. Kevesebb a nyitottság arra, hogy ugyanazzal a figyelemmel és erőfeszítéssel odaüljenek egy Szabados-koncertre, miként ezt a rendszerváltás előtti tanítóképző főiskolás felvételen láttuk, ahol még meg akarják érteni a nagy művészetet, mert azt gondolják, hogy ezáltal fogják megérteni a világot és önmagukat is. Ez a tájékozódás ugyan nem szűnik meg, de sokkal kisebb körben marad az emberek sajátja. A korábban a progresszív kultúrára nyitottnak mutatkozóok jelentősebb része immár az új világban akar sikeres lenni, és ehhez már nem a szellemi erőfeszítéseket kívánó művészeti alkotásokon keresztül vezet az út. Ez a társadalmi változás aztán a progresszív kísérletek nimbuszát is aláássa. Nem lesz már iránymutató a közvélemény számára, így aztán az összes progresszív kísérlet ennek az átalakulásnak a vesztese lett.

Azt hiszem, Gyuri nagyon világosan érzékeltelte ezt a változást. Ő a helyzetet életfilozófiája mentén értelmezte. A kérdés az volt az ő perspektívájából, hogy visszatérünk-e, megkeressük-e a fogódzókat az autentikus léthez, és olyan közösségi világot hozunk-e létre, amely nem a modernitás rendszerszerű racionalitásának logikájából szerveződik. Érzékeltelte azonban azoknak az erőknek a fölülkerekedését, amelyek fokozottan a kommersz kultúra fogyasztásának logikájába vitték az embereket. Ne feledjük el, hogy a korabeli politikai elit a liberális piacgazdaság modelljét magától értetődően fogadta el. Még az Antall-kormány gazdasági minisztere is ezt képviselte, a baloldali ellenzék részéről meg nem is volt kérdés, hogy lehetne-e akár más utat is választani. Az is világosan látszott, hogy mindaz, ami ekkor elurulta a közbeszédet és a közéletet, és ami kijelölte a kultúrához és a zenei kultúrához fűződő viszonyt, az totálisan szemben állt mindazzal, amit Gyuri képviselt. Gyuri, aki a maga autonóm módján a világlátása mentén kereste a kapcsolatot a politikával, még inkább diszkvalifikálódott azáltal, hogy a rendszerszerű szerveződés lovagjai számára az autentikusságával, a szakralitás iránti elköteleződésével retrográd alakká, valami hagymázás elképzeléseket gyártó, egy egykori aranykort középpontba állító furcsa figurává vált. Akit nyilvánvalóan politikailag is parkolópályára kell tenni.

R. M.: A kommunizmus alatt, tehát a rendszerváltás előtti időszakban Gyuri félre lett állítva. Ez sokkal jobban érthető a számomra, minthogy az utána következő időszakban is ez történik. Hacsak nem arról van szó, hogy a magyarság képviselete, a magyarságtudata miatt megint tudatosan lett a háttérbe szorítva.

B. B.: Ez az újfajta gazdasági, politikai elit teljesen explicit módon, tudatosan szorítja háttérbe a Gyuri által képviselt világértelmezést, hiszen ők azt kínálják föl a rendszerváltás logikájában, hogy a liberális piacgazdaság fogja megmenteni ezt a régiót...

R. M.: Ami eldönt önmagában minden mást. Az érdeklődést, mire van igény, kereslet, mi az eladható, mi nem eladható.

B. B.: Igen. A neoliberais közgazdaságtan szerint van egy nehéz átmenet, amit át kell vészelni, de utána a dolgok a helyükre fognak kerülni. Azóta bebizonyosodott ennek a programnak a sikertelensége, de Gyuri alkotómunkásságának az utolsó két évtizedét ez a korszak jelölte ki, amelyben ő nyilván nem tudott komfortosan mozogni, s amely legalább olyan ellenségesen viszonyult Gyuri egész tevékenységéhez, mint a kommunisták a rendszerváltás előtti időszakban, miközben az a fajta nagy érdeklődés, az a fölfokozott kíváncsiság, ami a 70-es, 80-as évek sajátos közegében megvolt, pár év leforgása alatt megszűnt. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban az ő zenési működése elsősorban a szólókoncertekre korlátozódik.

A politika nyomása más tekintetben is megnyilvánult. A baloldali kormányzatok részéről olyan kultúrpolitikai koncepció fogalmazódott meg a jazz állami támogatásában, amely alapvetően tagadta mindazt, amit Gyuri megjelenített. Ennek két formája volt. Egyrészt a jazz-zenét célzó támogatások az amerikai minták alapján dolgozó zenéket szubvencionálták, ami önmagában eltávolította a magyar jazz-zenét ettől az egész parlando-rubato metaforával kifejezett zenétől. A koncepció másik elemeként pedig a magyar jazz népi gyökerű irányzataival szemben a cigány folklórt támogatták. A 90-es évek második felében és a 2000-es években teljesen kidolgozott kultúrpolitika volt, amely a Babosékat, a Szakcsiékat („Szakcsi” Lakatos Béla) meg Kathy Horváth Lajosékat arra ösztökölte, hogy ilyen típusú zenei produkciókat hozzanak létre.

R. M.: Azt hiszem, ez párhuzamosan ment, mert az az ő ötletük volt, hogy így játsszanak. A „Szakcsi” kezdte el ezt, a Babos csinálta talán a legjobb lemezt ebből a roma folklór vagy világzene, vagy mindegy, hogy minek nevezed zenei irányzatban.

B. B.: Igen, volt fogadókészség erre a zenészek részéről is. De ez tudatos kultúrpolitika volt, hogy úgy jelenítsük meg a mi sajátosságunkat, hogy a bartóki „tiszta forrást”, népi hagyományt kimetsszük ebből. Egyébként ezt a szándékot Gyuri nagyon világosan érzékelt. Nem tudom, hogy maguk a zenészek mennyire mesélték el, de Kathy Horváth Lajos meg mások is kaptak ilyen fölkereséseket, aztán most utólag vagy emlékeznek rá, vagy nem. De ők megkeresték egyébként Gyurit, hogy vegyen részt ebben a dologban.

R. M.: Erről nem hallottam soha. Mit tudsz erről? Mondjuk, a Lajos részéről érthető az ő korábbi együttműködésük alapján.

B. B.: Így van. És Gyuri ezeket a megkereséseket a politikai, hogy mondjam...

R. M.: Körök.

B. B.: ...körök okán mindig következetesen elutasította. Ezt azért tudom ilyen pontosan, mert egyszer hallottam Kathy Horváth Lajosnak Lőrinszky Attilával egy közös koncertjét, amelynek zenei anyagából ebbe a sorozatba illeszkedve lemez is született. A részt vevő zenészek kvalitásához mérten én ezt nagyon gyenge produkciónak találtam. Fölhívtam Gyurit, elmeséltem, hogy milyen benyomásaim voltak a koncertről, és megkérdeztem, hogy miért nem játszik Lalival együtt. Annyira magától értetődő lenne, hiszen elemi szinten értik egymást zeneileg. Semmi akadályát nem láttam annak, hogy ahogy az, ami '73 és '78 között működött, az működhessen továbbra is. Gyuri azonban nagyon világossá tette, hogy ő ebben a játékban nem kíván részt venni, különösképpen nem dísztként. Átlátta ugyanis azt a régről működtetett politikai gyakorlatot, amely egy-egy körön kívüli személlyel igyekezett legitimálni saját, éppen a körön kívüliekkel szemben megfogalmazott politikáját. Nem érdekelte az sem, hogy volt akkor ennek a zenének keletje a közönség részéről is. Ekkor még előtte vagyunk *A szépség szíve* lemeznek, amit Mákóval csinált. Erről – így most hangosan gondolkodva – egyébként el tudom képzelni, hogy a megkeresések után, amelyek nagyon forszírozták a duójátékot, kapóra jött Gyurinak Mákó Miki ötlete, hogy csináljanak egy duólemezt. Ez Gyuri elbeszélése alapján úgy jött létre, hogy Mákó Miki fölhívta őt és azt mondta, hogy „Gyuri, csináljunk már valamit, mert megőrülök ebben a tespedésben!”

R. M.: Tehát ez nem Gyuri kezdeményezése volt.

B. B.: Nem. Egyszerűen leültek, hogy együtt muzsikáljanak, és megnézzék, hogy ebből a közös improvizációból mi születik meg. Gyuri maga is meglepődött, hogy Mákó Miki, akit ő azért nem tartott a zenekara legkvalitásosabb szólistájának, mennyire egyenrangú partnereként tudott ebben a duóprodukcióban részt venni, hogy mennyire megemelte őt a közös játék lehetősége, és az, hogy egy alkotás nélküli időszak után végre valami izgalmas zenei kísérletnek lehet a részese. Szóval teljes magától értetődéssel inkább ezt választotta az államilag finanszírozott produkciók helyett.

R. M.: Ez következik az ő emberi alapállásából meg a politikában való csalódottságából. Tulajdonképpen nem is tudom a különbséget az akkori alapító pártok között. De azt többen mondták, hogy hamar kiábrándult a politikából. Utána nem is vett részt politikai csoportosulásokban.

B. B.: Pártpolitikai csoportosulásokban nem vett részt, de a népies-urbánus mezőnyben az ő pozíciója teljesen egyértelműen a népies oldalhoz kötődött, ami a magyar politikai pártstruktúrában a jobboldali pártokhoz, az MDF-hez (Magyar Demokrata Fórum) és a későbbi Fideszhez (Fiatal Demokraták Szövetsége) való kötődést jelentett. Mindenesetre az ő morális integritásából adódóan egyértelmű volt, hogy nem fog állami megrendelésre dolgozni, kivált akkor nem, ha annak szándéka teljesen ellentétes az ő filozófiájával.

Ő holisztikusan, a teljesség szempontjából szemlélte a jelenségeket, tehát nem azzal foglalkozott, hogy egy ilyen típusú zenei együttműködés az ő zenészi, zeneszerzői nimbuszát emeli vagy nem emeli. Nem érdekelte, hogy ez anyagilag mit hozhat a konyhára, hanem ő a személy, az egyén vonatkozásában, a közösség által létrehozott és létet adott egyén vonatkozásában is az „egész”-ség viszonyában tájékozódott. Nagyon erősen meghatározta ez a morális döntéseit. Ez pedig kizárta számára az ilyen együttműködés lehetőségét.

Egyébként ő nemcsak a mögöttes politikai szándékokat látta át, hanem morális vonatkozásban nagyon szigorú volt a muzsikusokkal szemben is. Ha az illető muzsikus morális integritását bármely cselekedet kétségbe vonta, az is elzárta a közös muzsikálást. Név nélkül hadd mondjak egy példát erre. Ha megtudta, hogy az adott zenész, akit egyébként kiváló muzsikusnak tartott, és akivel esetleg remekül tudott volna együttműködni, mondjuk hegedűhamisításból tett szert plusz bevételekre, akkor onnantól kezdve nem volt hajlandó együtt játszani vele. Akármennyire tudtak volna együtt zenélni. Én ebben némi vaskalaposágot éreztem, mert nagyon kevés olyan muzsikus volt, akivel ennyire együtt tudtak rezdülni, és akivel a közös játék ennyire magától értetődő lett volna. De nagyon világosan megmondta, hogy aki hegedűt hamisít, azzal ő nem játszik együtt.

R. M.: Igen, bámulatos emberi tartása volt Gyurinak, és olyan világnézete, világlátása és következetessége, amit elsősorban a zenében, ami a számunkra legfontosabb, meg is valósított.

B. B.: Igen. Szóval ebben nagyon határozott volt. Ez mindabból következik, amiről már a beszélgetés elején beszéltem: a zene elsősorban eszköz volt a számára. Ő nem az a típusú zenész vagy alkotóművész volt, aki a zenére, mint valami különleges dologra gondolt volna.

R. M.: Ez szóba jött a korábbi interjúkban is. Egy helyen úgy fogalmaztam, hogy Gyuri számára a zene csak egy eszköz volt, a szellemi energiáinak egyfajta vetülete.

B. B.: Igen. Fontosabb volt megmutatni azt a világlátást, megjeleníteni azt a létmódot. Ebből a szempontból persze kitüntetett volt a zene az ő számára, mert ő leginkább a zenén keresztül tudott kommunikálni. Írt egyébként érdekes gondolati verseket is.

R. M.: Nyilvánvalóan a zenén keresztül lett a legismertebb.

B. B.: Igen, és a zenén keresztül tudta legjobban kifejezni magát.

R. M.: Holott, olvastam tőle, hogy ő elsősorban költőnek mondta magát. Ezt már kérdeztem egy pár eddigi alanyomtól, de senki sem hallott róla.

B. B.: Emlékszem ezekre az interjúkra. Ugyan folyamatosan írt, de a versek jórészt abban az időszakban születtek, amikor teljes szilenciumra volt ítélve, tehát amikor az önkifejezésnek semmi zenei formájára nem volt lehetősége. Akkor ő tájékozódott az irodalmi körök felé is, hogy mennyire nyitottak ezekre a versekre, vagy mennyire találják érdekesnek. Nem emlékszem, hogy az interjúkban említi-e vagy sem, de mások mellett Pilinszkynek adja oda a verseit.

R. M.: Igen, ezt akartam tőled kérdezni. Ezt nem ő mondta, hanem valaki más mesélte, hogy ismerte Pilinszkyt. Oda is adott neki egy-két verset, meg másoknak is.

B. B.: Másoknak is. De Pilinszkynek odaadta az összes versét, és Pilinszky elveszti őket.

R. M.: Hogy mi?

B. B.: Elveszti a verseket.

R. M.: *Igen?*

B. B.: Igen. Gyuri ezt sorsszerűnek érezte. Pilinszky egyébként dicsérte a verseket. Amennyire meg tudom ítélni, ezek az írások izgalmas gondolati versek, amelyek egy mélyen gondolkodó ember világlátását tükrözik, de nem Pilinszky-szintű vagy nyelvi megformáltságú költemények. Jól visszaadják és kiegészítik azt a világot, amit Gyuri a prózáiban is, de leginkább a zenéjében megjelenített, de nem volt egy alanyi költő, azt hiszem. Mindenesetre Gyuri sorsszerűnek tekintette a versek elvesztését. Ő egyébként, ha nem is fatalista módon, de a sors útmutatásait igencsak komolyan vette akár testi problémái, betegségei kapcsán is. A holisztikus szemléletének megfelelően a testi jeleket valamiféle belső lelki rezdülésnek a lecsapódásaiként, vagy egy a külvilágból jövő hatás következményének tekintette, amire fel kell figyelniünk. A versek elvesztése számára azt a jelentés hordozta, hogy újra oda kell fordulni azokhoz a zenei kifejezőeszközökhöz, amelyek igazán az övéi.

R. M.: *Már csak a halála után jutott eszembe, de az én emberi tapasztalataim is azt erősítik meg, hogy soha nem volt csalódott, vagy nem panaszkodott. Se a betegségére, se arra, hogy nem kapta meg azt az elismerést, amelyet sokak szerint megérdemelt volna. Mindig egyfajta optimizmussal nézett előre a következő dologra, amelyet éppen meg akart valósítani. Legyen ez 1981-ben, az első alkalommal, miután visszajöttem, vagy 2001-ben, amikor először hallottam a betegségről, amellyel akkor már 10 éve küzdött, vagy a halála előtti évben is. És ez felőlelt több mint két évtizedet.*

B. B.: Valószínűleg ez az optimizmus abból táplálkozott, hogy számára magától értetődő volt, hogy a nyugati racionalitás világa a végét járja, és meg volt győződve arról, hogy az általa hittel képviselt világlátás előbb-utóbb győzedelmeskedni fog.

R. M.: *Szerintem ez szoros párhuzamban van azzal, hogy ő hívő ember volt és keresztény.*

B. B.: Feltétlenül. De az ő vallásossága ugyanúgy táplálkozott a keleti filozófiákból. Beszélgetéseinkben egyébként Lao-ce *Tao Te Kingje* sokkal többször előfordult, mint a kereszténység. Ebből adódóan számomra meglepő is volt, amikor erre a beszélgetésre készülve elolvastam a vele készült interjúkat, hogy ezekben Gyuri a kereszténységhez és a jézusi tanításokhoz fűződő kapcsolatát hangsúlyozta. Ebben szerepet játszhat az is, hogy a kereszténység vállalása a 70-es, 80-as években a morális tartáson túl mindannak az elutasítását is kifejezte, amit a létező szocializmus megjelenített.

Másfelől úgy gondolom, hogy Gyuri az általa hangsúlyozott autentikus lét lehetőségét egyre kevésbé tudta a nyugati világhoz kötni. Ha jól értem a beszélgetéseinkből, a rendszerváltás kudarcainak számára az volt a tapasztalata, hogy mintha a Nyugat egyre inkább elvesztette volna a képességét arra, hogy mindezeket a dolgokat, amelyeket a felvilágosodás ideológiája elindított, vissza tudja fordítani az autentikus lét világába. Egyre inkább kereste ezért a tájékozódási pontokat kelet felé. Nagyon érdekes, hogyha megnézed az ebben az időszakban készült szóló-zongoradarabokat, a gagakura és egyéb távol-keleti archaikus ze-

nei megoldások explicit módon megjelennek a zenéjében, legnyilvánvalóbban talán *A szent fönixmadár dürrögéseinek* a végén.

R. M.: Az nyilvánvaló, hogy a kereszténység számára nem dogmatikai értelemben volt fontos. Az ő nyitottságát mutatja, hogy a keleti filozófiák iránt is érdeklődött. Viszont van egy számomra zavaró tényező, amellyel valójában nem tudok mit kezdeni, hogy szerintem a sámánizmus összeférhetetlen a kereszténységgel vagy a keresztény gondolattal. Még akkor is, ha őstengerként fogjuk föl a zenét és miután a zene keletről jött és a keleti határnak Magyarország az utolsó bástyája.

B. B.: Én úgy látom, hogy az egész világlátásába szervesen beleillik a sámán metaforikus szerepének az elfogadása. Tehát hogy a sámán a közvetítő a földi és az égi világ között.

R. M.: Igen, gondoltam hasonlóra ezt megelőzően, de a te megfogalmazásodat, hogy „közvetítő a földi és az égi világ között”, helyénvalónak tartom. Ilyen értelemben már beleillik Gyuri világlátásába, valamint abba is, ahogy saját magára tekintett.

*B. B.: A sámán az a személy, aki közvetíteni tud az isteni és az emberi szféra között. Bizonyos értelemben a zene funkciója is valami efféle volt az archaikus társadalmakban. Ez bizonyosan iránytű volt Gyuri számára is. Több zenei példát is lehet erre hozni. Gondoljunk csak a Roscoe Mitchell közreműködésével fölvetett anyagra, a *Jelenésre (Relevation, 1998)*. Ez a darab egy fohász az istenhez a kapcsolatkeresés és kapcsolattartás szándékával. Azzal a céllal, hogy a mi kis véges, esendő emberi világunk megmártózzon a transzcendens teljességében. A sámán pedig azokat a szertartásokat végzi, amelyek lehetővé teszi ezt a kapcsolatfelvételt. A *Jelenés* sámánisztikus énekében ez van szerintem zeneileg megjelenítve.*

R. M.: Ez így van. De a szakralitás és a sámán számomra mégiscsak két különböző dolog.

B. B.: A szakrális mindazokat a tevékenységeket magába foglalja, ami az istenit, a transzcendenst igyekszik megszólítani, a sámán pedig ennek a kapcsolatkeresésnek a közvetítője. Különösképpen abban az őszenei, tradicionális világban, amelyet Gyuri zeneileg is ki akart fejezni. A távol-keleti, belső-mongol ősi zenékben a sámán közvetítő szerepe mindenhol erősen jelen van, és ne felejtjük el, hogy a magyar népzene kereszténység előtti hagyományában is.

R. M.: Azzal magyarázható, igen. A népballadáktól kezdve...

*B. B.: Így van. A népballadáktól kezdve. A *Jelenés* megírásának apropóját a Szent István-i államalapítás adja. A *Jelenés*, a rendszerváltás utáni időszak nagy zenekari kompozíciója a Szent István-i időszakra utal vissza. Én úgy értelmezem, hogy Gyuri a *Jelenés*ben a sámánisztikus muzsikával fejezi ki a kapcsolatkeresést azzal az ősi világgal, amely a jelent is megtermékenyítheti. Az üzenete eléggé nyilvánvaló a számomra: a korabeli közvélemény beszédmódjával szemben nem az egyházi iskolák elutasításáról kell beszélni, nem a piaci racionalitás alapján kell vizsgálni, hogy most akkor mi értékes és mi nem, hanem egészen*

más irányt kell vennie a gondolkodásnak. Vissza kell menni a szakralitáshoz, és nekünk kell regőlni, hogy ezt a képességet, ezt az irányultságot benned és mindenki benn, a közösség minden tagjában föl tudjuk ébreszteni. Szóval szerintem a sámánisztikus hagyomány teljesen konzekvensen kapcsolódik az egész világlátásához.

A *Jelenést* azért érzem e tekintetben különösen fontosnak, mert itt a sámánisztikus hagyomány összekapcsolódik a jézusi üzenettel is. A jézusi alapállás Gyuri számára mindig nagyon fontosnak tekintett pozitív gesztust fejezi ki: nem a tagadás tagadását, hanem az állítást kell megfogalmazni. Az odafordulást, a másikkal való kapcsolatkeresést. A másikban és bennem lévő minden kisserűség ellenére bizalommal kell fordulni a másikkhoz.

Szóval én merném mondani, hogy ez a két dolog kiegészíti egymást. Jézus az, aki az örök emberi, a szépre, a jóra, a szeretetre irányuló alapállásával túllépett a farizeusok jót és rosszat méricskélő kisserűségén. Ez alapvetően volt lényeges Gyuri számára. Vagyis hogy nincs az a világgégés, nincs az 56-os forradalom ama eltiprása, azok a meghurcoltatások, amelyeket mégél a középiskolában, a pécsi egyetem nagyon erős maós világában, Budapesten, ahol a lakhatásukat ellehetetlenítik...⁵ Szóval nincs az a kirekesztés, amelyen nem lehetne felül-emelkedni. Hogyha jól értetem, a jézusi alapállás abban ad neki útmutatást, hogy ezt a pozitív viszonyt meg kell őrizni.

R. M.: Igen, az élete bizonyítja ezt a fajta felülemelkedést.

⁵ A Nagymarosra való kiköltözés ennek a következménye, tehát nem csak teljes szilencium van művésziileg, hanem rendszeres atrocitások is másfelől.